

**“AKDENİZLİLİK” ÜZERİNE STRATEJİ KURULABİLİR Mİ?
- METODOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME -**

Galip B. İsen^{††}

ÖZET:

Bin yılı aşkın süre ile dünyanın merkezi olan Akdeniz'in kültürel bütünlük arzeden belirgin bir "kültür alanı" oluşturduğu tezi, modern düşün ve yaşam biçiminin asimetrik yayılımı dolayısıyla ampirik olarak saptanması giderek güçleşen bir önermeye dönüşmüştür. Buna karşın, yapısal bir çerçeveden bakınca, pek çok farklı ögeyi barındıran İç Deniz havzasında başta bu farklılıkların abartılı vurgulanması olmak üzere ortak kültürel ve varoluşsal biçimlerin sürdükleri görülebilmektedir. Bu kültürel ortaklıkların jeopolitik ve daha genel anlamda politik avantaj haline dönüştürülmesi Akdeniz toplumlarının global ilişkiler örüntüsünde alacakları yeri belirleyebilme yetenekleri ile orantılıdır.

Anahtar kelimeler: Akdenizlilik, Strateji

ABSTRACT

**CAN BE BUILT A STRATEGY ON BEING IN THE MEDITERRANEAN? A
METHODOLOGICAL EVALUATION**

For more than a millennium the Mediterranean figured as one main stage of world political and cultural affairs. Despite the diversity of the people and the cultures flanking the Inner Sea, it was possible to postulate the Mediterranean as a distinct "culture area" depending on empirical observations. Although with the progressive and asymmetrical onset of modernity in the region, such empirical data are harder to come by, a structural analysis of the ways of seeing, doing, thinking and being in the Mediterranean can still be said to possess common cultural traits. In the rise of global political processes, it is another question how these traits may be employed to gain geopolitical, or more importantly, political prominence by the people of the Mediterranean.

Key words: Being In The Mediterranean, Strategy

GİRİŞ:

Algılama, kültür ve yöntemden bir kavram olarak Akdeniz'e

Ona "deniz kıyısındaki güneş bahçesi" deyen Sümerlerden, **Mare Internum**, yani, **İç Deniz** adını veren ortaçağın Arab ve Yahudi haritacılarına, ya da çağımızın turistlerine kadar (Kabağağaçlı, 1991: 29; Fox, 1991: 5), insanlığın önemli bir kesimi için Akdeniz, etnometodolojik olarak, bir bütünsel varlığın kavramsallaşmış ifadesidir Zihinler, Akdeniz'i etrafı üç kıt'a ile çevrilmiş bir su birikintisi gibi değil, beşeri, kültürel, tarihi ve coğrafi bir tekillik olarak algılama eğilimini sergilemişlerdir. Öyle ki, son çeyrek yüzyılda, bu bütünsellik algılamasının bir yanlığı olduğunu kanıtlamak bir grup antropologun başlıbaşına bir uğraşı haline gelmiştir (Bkz.: Sant-Cassia, 1991: 5).

Algılama dışsal nesnelerden gelen uyarımların kaydedilmesinden çok, biliş (*cognition*) ve düşünme ile ilintili; duyuşal (*sensory*) verilerin, belleğin, hayalgücünün, fantazilerin ve daha önceki algılar birikiminin (*apperceptions*) bir kavram oluşturma fonksiyonu olarak bilişsel yapılar çerçevesinde örgütlendiği psikik süreçtir. Algılama, bir yandan düşünmenin hammaddesini sağlarken, bir yandan da düşünme sistemi ile, yani zihni yapılar ve yapıların ürünü olan düşüncelerle uyum içinde biçimlenmektedir (Krech, Crutchfield, 1967: 87-88, İsen, Batmaz, 2002: 90-106). Sigmund Freud (1971: 139) "Totem ve Tabu (1913)"da, zihnin, algıları onlara anlamlarını kazandıran düşünceler ile tutarlı bir bütün içinde örgütlediğini yazmaktadır. Jean Piaget de (1976: 97-98), düşüncelerin algıları "önceden çıkarsama ile" (*preinferentially*) nasıl değiştirebildiklerini

^{††} Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

göstermiştir. Dolayısıyla, Akdeniz' in bütünsel bir varlık olarak algılanması yönünde etnometodolojik bir eğilimin varlığı, psikolojik yönden insanı böyle düşünmeye hazır kılan bazı şartların da varolduğunu gösterir.

Algılama, öze ve dünyaya ilişkin biliş manzumelerinin zaman ve mekan içinde yapılaşmasından oluşan, zihinlerin içinde seyrettiği kültürlerin magmatik ortamında (medium) oluşur. Bu yazıda kültürden, bireylerin biliş-praxis süreçlerinin yapılandığı sosyal parametrelere referansla, bir "zihin kullanma biçimi" olarak sözedilmektedir. Özgül kolektif bilişsel yapılar olarak kültürler, algı birikimlerinin ortaklaşa harmanından sağladıkları nirengiler ile bireylerin nasıl bilecekleri ve dünyayı nasıl tanıyacakları konusunda yöntemler ve ölçütler sunarlar. Zamanın, mekanın ve zihnin kesiştiği bu üçağzı, C. Wright Mills' in ünlü deyimini biraz genişleterek, tarihin ve coğrafyanın biyografi ile buluştuğu kavşaktır. İster etnometodolojik, ister akademik nitelik taşıyan, Akdeniz' e ilişkin algılar ve kavramsallaştırmalar ancak bu kavşaktaki perspektifler ile anlam ve içeriklerine kavuşabileceklerdir. Çünkü, Akdeniz, coğrafi olduğu kadar tarihi bir kavramdır; ötesi, coğrafya, burada tarih ve yaşamla yoğurularak bir *psiko-historik kavrama* dönüşmektedir.

Bu bütünsellik çağrıştırması mutlaka herkes için geçerli olmayabilmektedir. Fernand Braudel' in ve onu doğru ya da yanlış yorumlayarak izleyenlerin savundukları bütünsel bir Akdeniz; veya, Akdeniz' in ayrılmış, belirgin, özgül bir "kültür alanı" oluşturduğu tezi, II. DS sonrasında, antropoloji çalışmalarında gözde bir sayfa açmıştır. Ancak, giderek daha çok sayıda çağdaş antropolog bu tezi reddetme, Akdeniz' i özgül bir kültürel coğrafya olarak Kabul etmeme eğilimini göstermiştir (Fernandez,1986; Herzfeld,1984, Herman1996, Loizos1992, Llobera,1986, Pina-Cabral,1992 etc.). Her iki grup da, bşır bakıma aslında aynı metodolojik derinlik yoksunluğu dolayısıyla apayrı sonuçlara ulaşmaktadır. Akdeniz' in bütünlüğünü kabule yanaşmayan yazarların en belirgin ortak noktaları, tıpkı bütünlük tezini savunan meslekdaşları gibi, inceleme konusunu ampirik ve *in situ* gözlemlerin limitleri içinde değerlendiren metodolojik yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşım, tarihin beşiği ve en basit, en güncel toplumsal deneyimlerin bile tarihi uzantılardan koparılması mümkün olmayan Akdeniz çanağında yaşananları, tarihi - kültürel kozalarını dışlayarak burada-ve-şimdi görünümü ile ele alan bir pozitivist ampirisizm ideolojisi içinde, yapısal özelliklerini farketmeden değerlendirmek gibi yüzeysel bir bilimselciliği içermektedir.

Küçük antropolojik birimlerin ya da sınırlı davranış örüntülerinin moleküler olarak (Bkz.: Krech, Crutchfield,1967) incelenmesi, zaman zaman sıradan eylemlere ve *idiosinkratik* olaylara ışık tutabilir. Ancak, Akdeniz' in bir kültür alanı olup olmadığını saptayabilmek için, molar (Bkz.: Krech, Crutchfield,1967) ve yapısal belirleyicilerin eklemleşmelerini irdeleyen bir yöntem daha tutarlı görünmektedir. Hakikaten ve özünde Akdenizli olanı, ancak İç Deniz beşeriyetinin *oluş, bakış, düşünme ve eyleme* *usul*larını belirleyen yapılarıdaki benzerliklerin veya aykırılıkların köklerinin keşfedilebilmesi ile anlamak ve kuramsal geçerlilik kazandırabilmek mümkündür.

Kültürler gibi kompleks sosyal olguların karşılaştırılmasında, benzerlik ve ayrılıklara karar verme ölçütü, eş yumurta ikizlerinin görünüm-özdeşliklerinden çok, kardeşlerin, hatta kuzenlerin tip ve davranış yakınlıklarını saptama örneğindeki gibi seçilmek durumundadır. Salt ampirik gözlemde zıtlık gibi algılanan pek çok olgunun, yapısal ve özdeki benzerlikleri, *historiogenesis*lerinin ortaya konduğu molar, yapısal bir analizde açığa çıkarılabilir. Mesela, Akdeniz tarihinde ampirik karşıtlık görünümüne ve siyasi gerekçelerine sık sık neden olmalarına rağmen, pratik açıdan dinler bile adeta halkların ortak inanç bileşkelerine dönüşerek farklılıklarını en aza indirmişlerdir. Sürekli farklı dinlerden egemen değiştiren topraklarda, "dönme"nin (*conversion*) stratejik kolaylığını bu ortaklık sağlamıştır (Sant-Cassia ,1991: 7). Aynı güdülendiriciden kaynaklanan ve tepkisel (*responsive*) düzlemde karşıt görünen bazı olgular, birbirlerini tamamlayan bir perspektiften bakıldığında, pek çok yerde zıt görünmeyebilirler de. Ampirik farklılıkları son derece belirgin olan üç tek tanrılı din, aslında *Judaeo - Hristiyan - İslami bir bütüncül geleneği* oluşturan amalgamın parçalarıdır (Khassas,1997, ayrıca bkz.: Arnaldez, 1995: 29-30). Örneklerin de gösterdiği, Akdeniz' i ve Akdenizliliği (kuşkusuz, tüm diğer fenomenler gibi) anlamak için, moleküler bir ampirisizmin

yetmeyeceği, bütünsel ve molar bir yaklaşımla, yapılar ve yaşamlar arasında zıtlıkların aynılıklarını da analize katan kavrayıcı bir metodoloji kullanmanın mecburiliğidir. Antropologların eksik ve yanlışlarının (Sant-Cassia ,1991: 6) arkasında bir ölçüde, Akdeniz’ in karşı kutbu gibi sunulması “adet” haline gelen Avrupa’ nın evrensel oldukları varsayılan kavramlarının Akdeniz’ e uzanan köklerinin, kaale alınmamaları, gözden kaçırılmaları ya da ayırdlarına varılamaması yatmaktadır (İsen,1997).

Avrupalı bir kavram olarak "Akdeniz" ve farklılıkları

Kaynak ve işlev bakımından “Akdeniz”, Avrupa’ nın modernist entellektüel üstünlüğünü varsayan ve “gelişme” yolunda aynı hızı yakalayamayan İç Denizi, küresel varoşun kıyısında bir aralığa yerleştiren bir kavramdır. İç Deniz’ in öz ahalisi, tarihinde kendisini bir bütün olarak düşünme gereğini duymamıştır, çünkü Gestalt deyimleri ile, dünyanın geri kalanı böylesine kapsamlı bir şeklin (figure) gölgesini taşıyabilecek kalibrede bir arplan (background) olabilmekten acizdir. Minoan çağdan, 16. Yüzyılın ortalarına kadar, deniz haritalarındaki bilişsel vurgulamada da açıkça görüldüğü gibi, dünya zaten Akdeniz’ den; Avrupa ve Asya’ daki onunla birlikte beslenen birkaç noktadan ibarettir (Bkz.: Arrighi, 1996; Özdemir, 1992; Boorstin, 1994: 150-156). Ve bu “merkez” dünya, pek çok coğrafi, beşeri, etnik, bölgesel, dini, ırki, kültürel, kişiliksel, linguistik ve sosyal alt merkezi barındırmaktadır. Tarihin en yüzeysel incelemesi bile, Akdeniz’ de bu çeşitlilik içinde her unsurun kendi, kültürel tanımlarını yaparken, diğerleri ile benzerliklerini bir yana koyup, en ufak farklarının dahi altını çizmek gibi ortak bir tutumu olduğunu göstermektedir. Sosyal ve siyasi kuvvetler kadar, psikolojilerin de üzerinde kristalleştikleri en bariz ayırım ise, insanlık tarihinin en belirgin fay hattını oluşturan dinler boyunca izlenmektedir. Karşılıklı güvensizliğin esas olduğu Akdeniz dünyasında, Katoliklik ve Müslümanlık arasındaki zahiri çatışma, her ikisinin de evrensel üstünlüklerini yitirmelerine yol açtığı ile kalmıştır. Oysa, yapısal olarak, vurgulanan tüm farklılıkların aslında benzerliklerin toprağında kök saldıklarını izlemek de gayet kolaydır (Bkz.: Sant-Cassia,1991: 7). Akdeniz neredeyse mümkün olan her asgari birim boyutunda zoraki bir ayırılma ve farklılaştırma yaşarken, kuzeyin zeytin ağacına yabancı ikliminde tarih, ortak bir değerler ve *praxis*ler platformu ile; bu ortak platformların varlıklarını sürdürmelerine elveren yapıların ortaya çıkışlarına şahid olmuştur. Bu değerler, platformlar ve yapılar, Aydınlanma çağı ve modernizmin ortaya çıkması ile, evrensel addedilmeye de başlamıştır.

Geleneksel uluslararası siyaset teorisinde önemsenmeyen “iç” toplumsal değerlerin, kolektif özdeşleşme, grup tutunumu (*cohesion*) ve grup bilinci yaratmak; “diğer”in tanımlanmasını ve sınırlarının saptanmasını gözetmek gibi işlevleri ile, insanlararası etkileşimin mantığını belirlemek suretiyle, ulusların, toplum ve toplulukların aralarında bir düzenin oluşmasında ciddi rol oynadıklarının giderek daha çok farkına varıldığını söylemek mümkündür (75-77; Neumann, Welsh, 1991: 328). Bir imparatorluklar resmigeçidini andıran Akdeniz tarihi söz konusu edildiğinde, iç grup / dış grup ayrımcılığını pekiştiren öğelerin psikohistorik önemi de artmaktadır. Yöneten - yönetilen ikilemelerinde görece homojen ilişkiler barındıran ulus devletlere oranla, Akdeniz’ in muazzam coğrafyalara yayılmış kozmopolit imparatorlukları, etnik, yerel, kültürel, dini, hatta politik “azınlık”ları üzerinde tam bir kontrol kurmakta aciz kalmışlardır. Merkezi yönetimlerin mesafeler uzadıkça etkinliklerini yitirmeleri, idari yapıların giderek zaafa ve yozlaşmaya uğramaları, yolsuzlukların, baskının artmasına, korsanlığın yaygınlaşmasına güvenin ve güvenliğin azalmasına bağlı biçimde devlet otoritesine yabancılaşmanın çoğalmasına yolaçmıştır (Braudel,1994: 39-54). Bunların tümü de bireysel farklılıkların altlarının çizilmesine yolaçan ayrıştırma faktörleridir. Aşağıdan yukarıya bakıldığında, imparatorlukların belrigin bir özelliğinin, kaba güç de dahil, halkların kültürlerine ve kişiliklerine sahip çıkmalarına ve korumalarına engel olacak bir çare bulamamış olmalarıdır (J.Schneider: 3).

Tarihin sürekliliği, ya da gündelik hayatın yapıları

Geneli itibarı ile, tarih bir tüketim malı sayılmaz. Oysa, büyük komutanların zaferleri ve yenilgilerinin anlatıları (*narrative*) ötesinde, tarih sıradan insanın sıradan işlerinin klavuzu olan ve onları biçimlendiren yapıların ortaya çıktıkları ve dönüştükleri bir süreçtir (Bkz.: Braudel, 1993: 18-23). Yapılar, sosyal varlıkların mevcudiyetlerini sürdürebilmelerini sağlayan, kendileri ve varoldukları çevre ile ilişkilerini dengeleyerek eklemleştirmenin, sürekli olmaktan ziyade sürekliliği sağlayan, *hermeneutik* olarak meydana getirilmiş, zaman içinde sınanmış ve zamana dayanıklılığı saptanmış yöntem ve yordamlarıdır. Aşağıdan yukarı doğru bakıldığında, yığınları “hayatın tanımı” için gerekli parametrelerle donatan, yapılarıdır. Sıradan hayatın sıradan biliş ve *praxesi*, kuşaktan kuşağa yaşamın sürekliliğini sağlayan yapıların çerçevelerinde ortaya çıkar. Sıradanın tarihinin yapısı ise, hangi olayların “tarihe geçeceğini” belirler: “Dönüm noktaları”, çoğu kez, varolan yapıların yığınların renksiz yaşamlarını sürdürebilme işlevlerini yapmaktan aciz kaldığı zaman ve mekan kavşaklarından ibarettir: Nüfus artışı, açlık ve köylü kitlesindeki sosyo-politik huzursuzluk haçlı seferlerinin önemli nedenlerinden biridir. İlk ulaşan Viking’ler de olsa, Amerika’ nın kaşifi Cristobal Columbus’ tur; çünkü, onun ayak bastığı yeni dünya, bir sosyal gerekliliğe cevap vermiştir (Bkz.: Braudel,1994; Zinn, 1990: 1-5,18).

Akdeniz’in tarihinde de, yığınlarıyla, azınlıklarıyla ve kitleleriyle, sıradan insanların uyum ve varolma (*adaptation and survival*) sorunlarının çözüm dayanağı olan yapılar, yüksek politikanın gündelik yaşama biçimlerini yoketmesinin önüne geçmişlerdir. Siyasetin med ve cezirinde, toplumun tabanında yeralanların hayat biçimlerini belirleyen etkileşimlerin yapılarında pek az değişiklik kaydedilegelmiştir. Savaşlarda mülkler el ve sancak değiştirmiş ama köylünün biliş ve yaşama biçimleri aynı kalmıştır. Akdeniz’ de, sultana, krala, devlete sadakat yerine mümkün olan en küçük özdeşleşme birimine; aileye, akrabaya, köye bağlılık imparatorlukların belirlediği tarihin bir sosyal mirasıdır (Bkz. : Davis,1989 :104-105). Sonuçta, bugün bile Akdeniz çanağında merkezi idarenin denetiminden hoşnutsuzluk, hükümetlere karşı güvensizlik sık gözlenebilen bir ampirik olgudur. *In loco* “gayri resmi” iktidar, “formel” kurumların üzerinde kişiselikle belirlenen bir yer tutmaktadır (Gilmore, 1982: 179, D.Schneider, 1962: 3; J.Schneider, 3).

Akdeniz’ de etik ve emik, evrensel ve yerel:

August Comte "pozitivist" toplumu insan gelişiminin son aşaması olarak önerdiğinde, bir anlamda Avrupa adına, modernizmin evrensellik iddiasını da ilk kez ortaya atmıştır. O çağdan itibaren, modern Avrupa’yı tanımlayan kavramların ve kurumların boy saldığı toprak olan Akdeniz artık kuzeyin kendisini “geri ve aşağı” güneyden ayırmak için başvurduğu bir kurgusuna dönüşmüştür. Jensen’ ın Sigmund Freud’ u da etkileyen *Gratidia*’ sından, L. Bertrand’ ın (1907) dünyayı “İtalyan tehlikesine” karşı uyardığı kitabına (Bkz.:Aymard, 1995: 88,91-92) kadar pek çok örnekte bu tutumu izleyebilmek mümkündür. Bugün de, Cole gibi, Akdeniz’ in Avrupa kıyılarının, Alp’lerin kuzeyinden ziyade, güney sahilleri ile benzerlikleri bulunduğunu iddia eden yazarlar vardır (Gilmore,1982: 182). Bir Torino halk esprisine göre, Garibaldi aslında İtalya’ yı birleştirmemiş, Afrika’ yı bölmüştür (Sant-Cassia, 1991: 2-3).

Braudel’ den esinlenerek, Peristiany ve Pitt-Rivers gibi öncülerin izini süren bir grup antropologun Akdeniz’ i özgül bir kültür alanı olarak saptama çabalarında da, pozitivist modernizmin bir sapması izlenebilmekte; Akdeniz’ de el’an gözlemlenebilen olguların, *emik* oldukları, başka bir yerde ve zamanda görülemeyecekleri varsayımından yola çıkılmaktadır. Oysa, çoğu kez yabancı gözlemcilerce, *premodern* ortamlarda gözlenen ve *emik* diye nitelenen bu özellikler, derinine irdelemede pre-modern çağlardan tonlar taşıyan *etik*, evrensel fenomenler olarak kendilerini göstermektedirler. Namus (*honor and shame* - şeref ve utanç) kompleksinden konukseverliğe, nazar ve göz boncuğu sendromundan, erkek merkezli yaşam biçimlerine kadar, antropolojik veriler yalnızca Akdeniz’ in görece geç kalarak ilerlediği modernitenin evrensel rotasında, bugünkü kuzey Avrupa’ dan farklı ve onun modernite öncesinde yaşadığı bir aşamada bulunduğuna işaret etmektedir.

Stanley Brandes (1987: 124-125), antropologların verilerini zaman ve mekan aşırı karşılaştırmalar yerine, etnosantrik Anglosakson perspektif ve modelleri ile topladıklarını; dolayısıyla bulguların modern sosyal yapılardan ve değer sistemlerinden sapmaları ölçmekle yetindikleri görüşündedir. Oysa, **Mare Internum**' u bir kültür alanı olarak belirlemek ya da reddetmek için, zamana dirençli belirginliklerin araştırılması daha kapsamlı açıklamalara imkan verecek bir yöntem gibi görünmektedir. Burada, *zaman*, takvim ve saat ile ölçülebilen bir veri anlamında değil, tipik yaşam ve düşün biçimleriyle belirlenen *çağlara evrilen bir akış* anlamında kullanılmıştır. Kuşkusuz, bu tür biliş ve *praxis* yapıları kültür değiş tokuşunun aralıksız yaşandığı bir dünyada coğrafyalarla sınırlı kalmazlar. Yine de, toplumsal görünümünün kökenlerine doğru geriye izlenmeleri de her zaman mümkündür. Nasıl Avrupa' nın bütünselliği modernist bir zihin yapısında gözlenebiliyorsa, Akdeniz' in bir "kültür alanı" olarak bütünselliğinin kabul veya reddi de, insanların tarih boyunca oluş, düşünme, hayata bakma ve eylemde bulunma için başvurdukları ortak paydaların varlığını veya yokluğunu kanıtlamakla mümkündür.

Akdeniz' de kültürel birimlerin, benzerliklerini reddederek, farklılıklarının altını çizmelerinde gözlemlenebilen ortak bilişsel usupları, bu tür yapısal göstergelerden biridir. Akdeniz' de tarih boyunca yaygın biçimde izlenebilen bu yapısal eğilimin tutumsal ve davranışsal düzeydeki dışavurumlarını ampirik olarak *idiosinkratik* olgularmış gibi algılamak da zor sayılmaz (Bkz.: İsen, 1997). Bir başka örnek ise, Akdenizci antropologların **İç Deniz** yöresinde sınıf farklılıklarını gözlerken yaşadıkları güçlüklerdir: Bazı gözlemciler, Akdeniz' de insanların eşit oldukları gibi inanılması zor bir ampirik izlenim rapor edebilmektedirler (Gilmore, 1982: 186). Esasında, "sınıf farklılığı" esasen belki her yerdekinden daha bile kemikleşmiş olduğu halde (Braudel, 1993: 91), Akdeniz kültürlerinde insanın öneminin sosyal rolüne göre değil, kişisel ve içkin değerine göre saptanması geleneğinin altında yatan (Bkz.: Sant-Cassia, 1991) *yapısal* özelliğin pozitivist araştırma projesinin görüş kapsamı dışında kalması ya da ampirik olarak saptanmasının zorluğu nedeniyle dışında bırakılması bu tür yanlış sonuçlara ulaşılmasına yolaçmaktadır. Modernist Avrupa' nın bireyci (*individualist*) ideolojisi ile, kişinin özünden kaynaklanan bir değeri içeren *Mediterraneanogenetic* bu bireysellik (*individuality*) arasındaki nüans da ampirik pozitivist yaklaşımların gözünden kolayca kaçacak niteliktedir: Bireycilik, varsayılan özgüllüklerin genele indirgenmesi esasına dayanırken, Carl G. Jung' un (1980: 122) "bireyleşme" (*individuation*) kavramında belirttiği gibi, bireysellik, bireyin özgün ve özgül bir insan olması ile sonuçlanan psişik gelişim sürecini kapsamaktadır. *Bireycilik*, insanı ikame edilebilir birimler halinde dile getirirken, bireyleşme ve *bireysellik*, ona tekillik ve eşsizlik çerçevesinden eğilir (Jung, 1980: 121- 123). *Cartesian* düşüncenin insanı tanrıdan ve doğadan kurtarma mücadelesinde marjinal kalan Akdeniz' de bireyin içkin değeri; pagan adetlerle sık sık içiçe varolan (Stewart, 1992: 211-213) dini değerlerin yoğunluğu; zayıf devlet ve bürokrasi mekanizmaları gibi faktörlerin bileşkesi, normatif yapıların az çok muğlak bir özellik taşımasına yolaçmıştır. Trafik keşmekeşinden, kişilerarası formel ilişkilere kadar, belli belirsiz ama daimi bir *anominin* bütün **İç Deniz** kültürlerinde egemen olduğunu görmek mümkündür. Modernitenin temel koşullarından biri olan kuralların evrenselliği ilkesi, Akdeniz' de bireyselliğin tektipçiliği yadsıyan duvarına çatmaktadır.

Ortak yapısal özelliklerin ampirik görünümünden örnekler :

Zaman ve estetik :

Modernitenin önemli sonuçlarından biri, hayatın özel ve kamusal her alanındaki standardlaşmadır: "Eşit ve özgür" insanın bilgisi ve emeği kapitalizm ile birlikte metaya dönüşürken, psikokültürel sosyal tarih açısından da kendi beşeri varlığı standard ve ikame edilebilir bir birim haline gelmiş; *insan, araçsallaşmıştır* (Jung, Jung, 1976: 8; Burke, 1996: 235-320). Bu sürecin anahtarı ise, zamanın eşit ve ölçülebilir, evrensel; "türdeş (homojen) sürekli, özdeş ve karşılıklı birbirini dışlayan birimlere sonsuza kadar bölünebilir birimler" halinde standardlaşmasıdır. Newton fiziğine ait bu tarif, aynı zamanda bireysel yaşamların şablonlarının oluşturulduğu modern(ist) kapitalist üretim ve sosyal organizasyon kalıplarının ana ölçüğüdür (Bkz.: Ellenberger, 1958: 101). Joao de Pina - Cabral' ın Aron Gurwitsch' ten aktardığı gibi, zamanın ritimlerinin standardizasyonu, tahmini ve kontrolü mümkün hayat biçimlerinin patronudur (Pina-Cabral, 728-729).

Daniel Boorstin (1994: 12), takvimin en katı insani kurumlardan biri olduğunu söylemektedir. Modernist, *Cartesian*, pozitivist perspektiften bakınca bunda şaşılacak bir yan da yoktur: zamanı kontrol altına almak, hayatları oluşturan etkileşimleri denetleyebilecek biçimde insanın özel zamanını kontrol etmenin yoludur. Standardlaşma, asla tek tipliliğe (*uniformity*) mahkum değildir, aksine; aynılaşmanın *entropic* yokoluşlarından kaçınarak, düşünce ve eylemin çeşitli, görünürde ayrı ama özü itibarıyla, kesinlikle öngörülebilir örüntüler üzerinde gelişimlerini sağlamak esastır. Sosyal-kollektif zaman, bunun başlıca araçlarından biridir. Oysa, özellikle fenomenolojist psikolojinin vurguladığı gibi, bireyler açısından zamanın anlamı tamamen öznedir (*Bkz.*: May, 1958: 65-69; Binswanger, 1958: 301-302). Fenomenolojist anlamda, Akdeniz’ de zamana odaklaşma, onu *saymaktan* ziyade *yaşamaya* yöneliktir. Maurice Aymard’ ın (1990: 142) Perikles devrinde bile gizli gizli bir erdem sayıldığını söylediği boşgezerliğin çağımıza da uzandığını doğrularcasına, uzun yemek molaları, çalışırken işten zevk alınmasını sağlayacak önlemler gibi etnometodolojik olarak dahi gözlemlenebilen olgular, **İç Deniz** havzasının artık modernite ile eklemleşmiş Kuzeybatı kesiminde bile bu saptamaya ışık tutmaktadır. Akdeniz, zamanı, coğrafyasının ve ikliminin diktasına uygun biçimde yaşamıştır ve yaşamaktadır. Günlük hayat, fizik koşulların yarattığı psikolojilerle uyum içinde yapılmakta; antropolojinin ampirik bulgularının aksine, zamanın anlaşılması ve tecrübeye dönüştürülmesi babındaki yapısal çizgilerin zaman, mekan ve alt kültürlere varoluşsal direnci, kalıcı bir nitelik sergilemektedir. Belki, bu olgunun en güzel örneklerinden biri, bütün **İç Deniz**’e özgü bir uygulama olan ve bütün bölgenin *temporal* örgütlenmesinde belirleyici yer tutan *siesta*dır. Tersine bakınca, Akdeniz’deki yaygın *siesta* uygulamasının “istisnası” Türkiye’nin bu özel konumu da önermeyi desteklemektedir: Yüzölçümünün önemli bir bölümü Akdeniz iklim kuşağında yer alan Türkiye, egemen modernist ideolojisinin “çalışma”yı üretim ve verimlilik ile değil, “işyerinde isbat-ı vücut etme” ile karıştıran çarpık yorumu dolayısıyla verimliliğin en alt düzeylere düşmesine yolaçan sıcaklıklarda bile doğanın ritmine tamamen uyumsuz bir zaman politikası gütmekte direnmektedir.

İnsanın estetiğe olan yönelimi, içgüdüsel denebilecek kadar evrensel ve geneldir. Bu güdü, duyumsalın sanat formunda idealize edilmesi ile duylarda somutlaşır (Read, 1966: 18-21). Her insan gayretinin nihai hedefi, sıradan deneyimi, gündelik yaşamı daha iyi, daha güzel, daha keyif alınabilir kılmaya yöneliktir. Bu perspektifte, estetiği varoluşsal anlamda altyapısal olarak nitelemek de yanlış sayılmaz. Oysa, modernist pozitivist toplumsal bilimin, muhtemelen de ampirisist gözleme yatkın olmadığı için, daraltılmış bir alana, sanatın akademik uğraşına sıkıştırdığı bir yaşam boyutu da, estetiktir (Yun. kökeni *aisthēsis*, “duyu”, *aisthē* “duyumsamak”).

Antik çağlardan bu yana, Akdeniz estetik ve hedonizm kaynağı ve ilhamı olagelmıştır. Akdeniz’ de sıradan, gündelik yaşam estetikten asla uzak değildir. Yerleşim birimlerinin kendileri çirkin iken dahi, hemen yakınlarında, güzellik, coğrafya ve tarihin estetik ile kesiştiği insanlık kavşaklarında, yarattığı tüm bilişsel sonuçları ile, daima mevcuttur. Akdeniz’ in diğer yönlerden son derece cimri ve yabanıl doğasının cömertce sunduğu güzellik, her ne kadar modernist pozitivist toplumsal bilimin rasyonalist bölümlendirmeye (*segmentation*) dayalı merceğinden kaçmışsa da, sıradan insanın tecrübesine gusto katmak ve hayatın değerini yüceltmek gibi “yan” etkileri ile, yaşamın kalbinde yer tutmaktadır (*Bkz.*: May, 1958: 20-21; Braudel, 1994: 670). Estetik, bireyin topluma değil (*Umwelt*), kendine ait olan zaman içinde (*Eigenwelt*) tattığı bir olgudur^{§§}. Yaşamın altyapısal bir projesi, bireyi bilinçli ya da bilinçsiz; kendisi için daha fazla zaman aramaya güdülendiren, *individuation* sürecinin (Jung, 1980: 122-123) bir parçası olarak, daha fazla hedonizme yönelten boyutunu Akdeniz’ in gündelik yaşamında ve zamanı kavramsallaştırmasında izlemek zor

§§ Fenomenolojik psikolojide bireyin toplumsal tecrübeyi yaşadığı “ölçüye gelir” zaman dilimine *Umwelt* (çevreleyen dünya); fiziki anlamda zamanın anlam taşımadığı kişisel dünyasındaki zaman tecrübesine *Mitwelt*; öz bilincini yaşadığı “kendi dünyası”na ise *Eigenwelt* adı verilir (May, 1958: 65-68).

değildir. Güzellik, coğrafyanın biyografi (ve tarih) ile kesiştiği her noktada, toplumsal mekanın tanımlanmasında birincil bir etmendir.

Pozitivist gözlemle yakalanamasa da, Akdeniz' in kişiliksel, bilişsel ve *praxis* örüntülerinde yansıyan bu gibi yapısal özellikler, çağdaş antropolojideki ampirik bulgulardan daha kapsayıcı, zamanın çağlara dönüşümü süreçlerinin incelenmesinde de daha dirençli özellikleri saptamaya ve sergilemeye elverişli imkanlar sunmaktadırlar. Ampirik boyutta kopukluk izlenimi de verse, temel bir Akdeniz uygarlığının, yani, özgül yaşama, düşünme, biliş ve duygu (*affect*) formlarının oluşturduğu bir bütünsel varoluş tarzının yaşandığını yapısal ögelere dayanarak, ileri sürmek mümkün görünmektedir. Bu temel, yapısal tarz, kuşkusuz kültürlerin ve bireylerin *idiosinkratik* özellikleri doğrultusunda *emik* yorumlarla dışa vurulmaktadır. Ayrıca, Braudel'in de vurguladığı gibi, kuzeyin kültürleri de kaynaklarını yine bu tarzdan almışlardır. Akdeniz' in dersi, yaşama sanatı, gustosu, sanatı aracılığı ile, hayatın bir yasası imişçesine yayılmıştır (Braudel,1994: 202-203,205).

Yapılar her ne kadar zamana, daha doğrusu zamanın çağlara akışkanlığına dirençli iseler de, işlevsel bakımdan esasen, *sürekli* olmaktan çok, *süreklilik için* olduklarını da hatırdan çıkarmamak gerekir. Kültürel yapılar, bir anlamda yollara benzerler : Diğer, hatta belki daha makul seçenekler bile olsa, bilinen bir patikada ilerlemek tercih edilir. Yeni bir yol ancak, onu "daha iyi" diye niteleyen yeterli sayıda klavuz ve izleyici varsa benimsenir. Burada, "iyi" evrensel bir kabulden ziyade, belirli uyumsal (*adaptive*) işlevlere cevap verme yetisini simgelemektedir. Akdeniz açısından bu ayrımın özel bir önemi vardır : *Kendi çağ ve zamanından globale geçiş* : Akdeniz' in global sistemin dayatması karşısında, ne ölçüde özgüllüğünde direnebileceğini kestirmek güç görünmektedir. Braudel' in (1994:133) vurguladığı gibi, kültürler, aralarında alış verişi yaparlar ama bir yandan da, "neyi almayı reddettiklerine göre" de biçimlenir ve güçlenirler. Sadece üç asır gibi kısacık bir süre önce, dünyanın birkaç bin yıllık merkezi olan Akdeniz, globalin ağır damgası karşısında özgün, kalıcı ama uyumsal bir yapı geliştiremeyip, dünyanın kültürel bir varoşuna da dönüşebilir. Buna karşılık, eğer Akdeniz' i farklı kılan bilişsel yapıların uyumsal hayatîyetlerinin sürekliliği söz konusu ise, **İç Deniz**, global köyün entegral bir marjında, onunla gevşek bağlarını yoğun biçimde sürdüren "lüks" bir *polis* de olabilecektir.

Kimlik ve çatışma :

Bu sürecin alacağı yön bakımından Akdenizlilerin birbirlerine yaklaşımları ve Akdenizliliğin politik bir güç ve önem kaynağı olup olamayacağına ilişkin *bilişleri*, stratejik önem taşımaktadır. Tarih, *hılal* ile *salibin* ideolojileştirildikleri aks üzerindeki çatışmanın İç Deniz halklarına nelere malolduğunu kaydetmektedir. Bugün de bölge, Türk - Yunan çekişmesinden, Padania olayına kadar, bir sürü altı çizilen ama içeriğinin yaşamsal / uyumsal değeri kuşkulu "kimlik" sorununun çatlaklarında karşı karşıya gelen gruplarla doludur.

Uluslararası politika literatürüne yarım yüzyılı aşkın süredir egemen olan pozitivist realizm kuramı, uluslararası arenanın tek aktörü saydığı devleti, toplumsal ögelerin tamamı ile türdeşmiş gibi gösteren, toplumsal ve kültürel hükümet etme kararlarına indirgeyerek irdeleyen eden bir bilim tutumunu benimsemiştir (Bostanoğlu, 1999: 72-74, 78-89, 96-99, 125-127, 228-230, 321). Ampirisist - pozitivist realizm, yönetim mekanizmalarının algı, fikir ve görüşlerini topluma malederek, mesela, Türkiye' nin, Roma' nın, Endonezya' nın ya da İngiliz İmparatorluğunun tümünü temsil edermişçesine sunmaktadır. Bu entellektüel tuzaktan sıyrılarak Akdeniz' i değerlendirmek için, "diğer" in tanımını, ilişkiler sistemi içinde müellifinin kim olduğunu ve tanımlanana göre konumunu gözden kaçırmadan belirlemek, varılan sonucun ideolojik ve çıkarsal perspektiflerden ne kadar etkilendiğini anlamayı kolaylaştıran bir eleştirel açılım sunacaktır.

Burada "zihin yürütme biçimlerini oluşturan kolektif bilişsel yapılar" (İsen, 1997) anlamında kullanılan kültür, bireylerin biliş - *praxis* süreçlerinin yapılaşmasını yönlendiren parametreleri sağlayan tarihi bir mekanizmadır. Bu arada, her özgül politik (hatta, zihni) coğrafya içinde, kendini ve

başkalarını algılamının hazır kalıplarını da sunarlar. Her ne kadar Akdeniz’ de ulus-devlet taze bir olguysa da, (Bkz.: Aymard,1995: 96) yörede öz-bilincinin ve benlik fikrinin oluşumunda önemli yer kaplayan başkalarıyla farklılıkların altını çizmeye dayalı zihni tutum veya “bilişsel uslubu” destekleyen “*partikülarist*” bir ayrıştırma aracı olarak “ulusal yaklaşım” adı verilen homojen düşün/biliş biçimleri etrafında yoğunlaşmalar hayli yaygındır. Bu yoğunlaşmalara güzel bir örnek, Türklerin ve Yunanlıların yıllarca süren çatışma ve çekişmelerinde önemli bir etken, birbirlerini tanıma biçimlerinde siyasi toplumun ve bu konuda onun bir parçasına dönüşen medyanın etkisi ile resmi düşünce ve biliş kalıplarını kişiselleştirmeden (*individuation*), sunulduğu gibi benimseme eğilimlerinde gözlenebilmektedir (Millas,1995:32-48,60-65,168-179). Psiko-historik açıdan, “kimlik” adı altında ortaya atılan her tür siyasi / sosyal “birimcilik”, ideoloji statüsüne yüceltildiğinde ancak bir “*başkalaştırmacılık ve başkalaştırarak başkalaşmacılık*” siyasası çerçevesinde varolabilir. Bu çerçeve, kendisinin ve kendiyi karşılaştırdığı diğer her “kimlik” zarfının olanca mazrufunu özde, türdeş ve tek tip kılabilirdiği ve de öyle sunabildiği ölçüde başarılıdır. Akdeniz toplumlarının ayrılıkların altını çizmeye tarihi yatkinlikları, bu coğrafyanın politik bir ağırlık taşıması için gerekli stratejileri oluşturacak bir akıl/gönül birliğinin örgütlenebileceğinden kuşku yaratmaktadır. Belki de, Akdeniz, bütün anahtarları elinde tuttuğu halde, dünya egemenliğini bir ortak ideoloji yaratamadığı için yitirmiştir.

Braudel (1996: 45) psikolojiden “tarihin yolları üzerinde macera aramaya yanaşmadığı” için yakınmaktadır. Sıradan insanın gündelik hayatı, tarihin taşlarını birarada tutan harcın ta kendisidir. Vak’anusislerin yazılarından ve ders kitaplarından çok, bireylerin gündelik *praxis* alanlarının haritaları, tarihin insanların yaşamlarına, bireyin kendine ait zamanına; “*Eigenwelt*” ile eklemlenme biçimi, bugün ile zamanın bütünü arasındaki yapısal süreklilik zincirinin halkalarını oluşturur. Tarihi, “objektif” diye nitelediğimiz siyasi ya da ideolojik gereklerimiz doğrultusunda nasıl şeyleştirsek de (*reification*), geçmişi bugünün varoluşuna ancak dünden ilıştirebildiğimiz uyumsal değerler ile bağlantılandırabilmemiz mümkündür. Yani, özü itibarı ile tarihi bir kavram olan Akdeniz, siyasi bir öge olarak da görülebilir ve bunun için, Akdeniz insanının bugünkü varoluşu içinde bir adaptif değere kavuşturacak bir “*Akdenizlilik stratejisi*” oluşturmak da makul görünmektedir.

Strateji : Kim için ?

Tarih boyunca ticaret, göç veya başka insan hareketleri (Braudel’in *transhumance* diye nitelediği kompleks nüfus yer değiştirmeleri de dahil) belli coğrafyalara özgü kültürel birikimlerin başka toplumlara iletilmesini ve onlarca da tüketilmesini teşvik etmiştir. Bariz biçimde, bu kültür alış-verişinde öncülüğü yürüten, diğerlerini daha çok etkileyen çağın egemen ve aktif uygarlığının zihin yürütme biçiminden esintiler olmuştur. Etki kimi zaman yüzeysel davranış kalıpları düzeyinde kalmış, kimi zaman da toplumu temellerinden dönüştürecek boyuta gelmiştir. Çoğu kez de, kendisini yavaş ve uzun bir süreçte göstermiştir(Cameron, 1973: 52). Burada önem taşıyan nokta, çift yönlü bu akışta debinin egemen “*jeokültür*” yönünde yoğunlaşmasıdır. Çağa hakim olan egemen düşün ve yaşama sisteminin ideolojik çatısını oluşturan jeokültür, bir anlamda bütün kültürlerin ilıştığı çevreleyici bir ana gövde olarak işlev yapar. Jeokültür bazı temel zihni yöntem ve ürünleri ortak kılarken, o yeteneği taşıyan kültürler özgül bir takım niteliklerini yitirmeden onunla eklemlerler. Değiş-tokuşu kabul edemeyecek katılıktaki ya da yetersizlikteki kültürler (Braudel, 1994:133) ise ya jeokültür tarafından asimile edilirler ve onunla bütünleşirler ya da onun dışında idiosinkratik varlıklarını sürdürürler (Bkz.: Wallerstein^{***},1997; kültürel etkileşimler ve bütünleşmeler için: Duby, 1995). Bu çerçevede kültürel bütünleşme ile eklemlenme arasında niteliklerini fazla yitirmeksizin evrensel kültürel örüntülerin işlevsel bir parçası olma yeteneğine bağlı görel bir farktan söz etmek de mümkündür. Dolayısıyla, kültürel bütünlük, birlikte elde edebilecek menfaate sahip olduğunu

^{***} Wallerstein “jeokültür” deyimi ile belli bir ekonomik örgütlenme ile bütünleşen politik uygulamaları kapsayan bir “dünya sistemi”nin içinde varolduğu ve kendisini meşru kılmak için başvurduğu çerçeveleri içeren kültür örüntülerini kastetmektedir. El’an dünyaya egemen olan modern (kapitalist) dünya sisteminin jeokültürü *modernitedir*.

saptayan ve bunun politikasını oluşturabilen devletler-ülkeler dahil her birim için daha fazla olasılığın değerlendirilmesine elveren bir zihin şematığı sağlayabilecektir. Bir başka ifade ile, kültürel eklemleşme ve yakınlık, daha geniş menfaat tayfına hukmeden bir strateji geliştirmeyi de kolaylaştırabilecek bir sosyo-politik etmendur.

Böyle bir strateji, bölgenin hemen hemen bütün siyasi birimleri için yararlı, hatta gerekli görünmektedir: Bütünsel olarak, "dünya köyü"nın sundukları arasından reddedileceklerin yerine konacak aynı derecede çözümsel ve uyumsal düşün ürünleri yaratmadıkça; küreselleşme, özellikle direnç katsayısı düşük kültürler ve onların düşünsel ürünleri için bir asimilasyon ve tek-tipleşme riski getirmektedir. Globalizm, sonuçları itibarı ile hegemonik bir ilişkiler yapısının dünyaya yayılmasından ibarettir. Fikir ve ideolojilerin, hegemonik ilişki sistemlerine eklemleşmelerinde sosyo-politik birimlerin bireysel manevra alanlarını arttıran bir etkinlikleri vardır (Bostanoğlu, 1999). Akdenizlilik stratejisi, siyasi bir örgütlenmeye gidilmese dahi, Akdenizlilere dünya çapındaki her tür ilişkilerinde serbesti sağlayan bir kaldırıp işlevi görebilecektir.

Siyasi konjonktür de, hem örgütsel hem de ideolojik düzlemde bir Akdeniz inisiyatifine şans tanır görünmektedir. Avrupa, Aydınlanma'dan hatta öncesinden bu yana çektiği, kültürel birliğini siyasi bir kooperatife dönüştürme özlemini istediği gibi sonuçlandırmak üzeredir. Birleşik Avrupa'nın en ciddi sorunlarından birini farklı ekonomik gelişme düzeylerindeki, kültürel olarak da, kuzeyin tam Avrupalı saymadığı Yunanistan veya Portekiz gibi "Akdenizli" üyelerle, Türkiye de dahil, üye adaylarının entegrasyonu oluşturmaktadır. Avrupa, idealinden taviz vermek ya da Avrupalılığını "her hangi bir şey"leştirecek ölçüde kıstaslarını yumuşatmak konusunda esnek davranmayacağı izlenimini açıkça vermektedir. Öte yandan, temel kıstasları yerine getirerek üyeliğe hak kazanan ama henüz merkezin (*core*) kazanımlarına yetişmekten çok uzak kalan yeni toplumlar ile, Avrupa Birliği içinde hiyerarşik bir sıralamanın oluştuğu da ortadadır. Bu koşullarda, yakın zamanın politik iskeletini, aynı merkezden çizilen çeşitli siyaset çemberleri halinde içiçe geçmiş birkaç sınıf Avrupa'nın oluşturacağı kanısı, güçlenmektedir. Akdeniz grubu, bu çemberlerden biri olmak için yeterli ortak paydaya sahip gibidir.

Özel durumu itibarı ile, Akdenizlilik, Türkiye'nin ait olmak için çabaladığı her iki dünyanın, batı kadar doğunun da dinamikleri üzerinde konumlanmak anlamına gelmektedir. Psiko-politik yönden de, "gerçek" Avrupa'nın kapısında tutulan Kuzey Akdenizlilerin böyle bir oluşum içinde şanslarını arttırmayı isteyecekleri düşünülebilir. Denklemın Atlantik ötesi boyutunda da, bir Akdeniz oluşumu, Amerika Birleşik Devletleri açısından cazip bir gelişme sayılabilir. *Sıfıra münce oyunlara* (*zero sum games*) dayanan realist Amerikan politikası (Bostanoğlu, 1999: 171) Kuzey Avrupa ile ilişkilerinde fazladan bir denge unsuruna hayır demeyecektir^{†††}. Öte yandan, NATO'nun doğuya genişlemesi ve yeni işlevleri açısından, özellikle Doğu Akdeniz'de Atlantik Paktının bir alt kolu gibi çalışan, genel "Batı" çıkarlarının özellikle "terörist" diye adlandırılan unsurlar, hatta "ülkeler" nezdinde savunulmasını kolaylaştıran siyasi-askeri bir Akdeniz paktı projesi, Washington'da olumsuz karşılanmayacaktır. Görünür gelecekte AB üyesi olma ihtimali çok düşük Arapça konuşan Müslüman Güney Akdenizli toplumlar için ise bu pakt, çok yönlü ilişkilerle Batı ile yakınlaşmak bakımından olduğu kadar, güvenlik açısından da önemli bir araç sağlayabilir. *Hilal ve salibin* Akdeniz'deki tarihi fay hattı üzerindeki yapay rekabeti de, bu çerçevede farklı bir perspektife oturtulmak durumundadır. AB'nin ilkeleri ve dünya politikasında ABD'ni zora başvurmada dengeleyebilecek rolü oynayarak güç haline gelmesi için de, ABD'nin Irak işgalinden sonra orta vadedeki Yakın Doğu stratejisinin fazla yıpranmaya yolaçmadan ve ağır hasara yolaçabilecek geri tepmeler yaşanmadan sürdürülebilmesi isteniyor ise, Hristiyan - Müslüman farklılığı, ayırıcı değil, ilişkileri kolaylaştırıcı bir bütünlüğün unsuruna dönüştürölmek zorundadır.

^{†††} Nitekim, ABD Irak işgali sırasında yalnız Birleşik Krallıktan değil, daha sonra Başkan G.W. Bush'un çiftliğine de davet edilme "onurunu" tadan Silvio Berlusconi'nin İtalya'sından ve İspanya'dan da destek görmüş, AB'nin iki dinamosu Almanya ve Fransa ile Akdenizli ortakları arasına böylece bir ayrılık girmiştir.

Dünya önceliklerini İç Deniz’i paylaşma kavgası yüzünden kaybeden Türk ve İspanyol imparatorluklarının kaderi, biraz da, doğası itibarı ile bu coğrafyada ayırıcı bir işlev ile siyasete payanda kılınan dinden başka ideoloji ve felsefe yaratamadıkları için başarısızlık olmuştur. İngiltere ise, “medeniyet” söylemine büründürdüğü ideolojisi ile, üzerinde güneş batmayan bir imparatorlukta hegemonyasını kurabilmiştir. *Zeitgeist*, yani “zamanın ruhu”, Akdeniz’de *Judaeo - Hristiyan - İslami geleneğin* sürekliliğini politik ifadeye kavuşturmayı gerektirmektedir. Aksi takdirde, Akdeniz, üç asır önce modernite ve modernizm karşısında yaşadığı kültürel depremi, globalleşmenin törpüsü altında aynılaşıma ve standardlaşma kalıplarına girerek, yeniden tecrübe etmek riskine bir hayli yakındır.

Bugünün Akdeniz’ i siyasi bakımdan 17. Yy. başındakinden farklı bir topografya sunmamaktadır : **İç Deniz’** de hala üç belli başlı politik odak vardır : Batıdaki İspanya; Kuzey-Güney aksını bugün de en iyi denetleyen ve tarihteki gibi Akdeniz ekonomisinin estetik ve politik altyapı ile entegrasyonunu bir teknolojik tekel olarak elinde tutan (özellikle Kuzey) İtalya, ve doğuda, ne durumda olursa olsun, İslam Akdeniz’in liderliğini açıkça kabul etmese bile, reddetmekte ister istemez zorlandığı Türkiye. Bu üçlü içinde, Akdeniz’ in özel ve özgül bir siyasi birim olarak evrensel siyaset sahnesine çıkmasında menfaati bulunmayan yoktur ama, doğrudan ve tartışmasız en büyük çıkarı, her biri artık farklı işlevlere yönelmiş olan NATO, Avrupa Birliği, İslam Konseyi vb. gibi örgütler çerçevesinde ayrı ayrı yürütmeye çalıştığı çapaşık menfaat örüntülerini, bütün bu unsurların merkezinde yeralan bir coğrafi-politik-kültürel birliğin pimi ile kendisinin yer aldığı merkeze bağlayabilecek durumdaki Türkiye sağlayacaktır.

Sonuç :

Geleceği belirleyecek siyasi “know how” :

Sonuç olarak, sınırlı da kalsa, Türkiye, Akdeniz’de hala kültürel, dolayısıyla da politik bir öndelik taşımaktadır. Ancak, fazla rahat ve kendinden emin davranmak lüksüne de sahip değildir; çünkü bu konumunu sadece daha iyisinin henüz ortaya çıkmamasına borçludur. Burada “iyi”, bazı içkin (*immanent*) değerlere sahip olmaktan ziyade, evrenselleşen sistemler içinde akışkanlığı daha az engel yaratarak sağlayabilmenin işlevsel türevinden ibarettir.

Tarih uzun ise de, tarihi dönemeçlerin köşebaşları arasındaki mesafeler gitgide kısalmaktadır. Bölgeselden başlayarak evrensele evrilen bir *politik-kültürel proje* geliştirme girişimine kalkışmadığı takdirde Türkiye’nin neredeyse doğal olarak üstlenebileceği global siyasi rolü başarabilecek başka adaylara kayacak veya paylaştırılacaktır. Akdeniz Projesinin başarısı ise, Türkiye’nin kendini, dünyasını ve siyasi seyir rotasını tanımlayan bir felsefeye, siyasete ve bunları çözümlemekte pratik bir araç işlevini görecek teorik açılımlara yönelmesi ile mümkündür.

Ne yazık ki, Türkiye’nin en büyük eksiği, bir anlamda “*politik-filozofik-kültürel know how*” diye nitelenebilecek bu bilişsel odakta belirginleşmektedir. Türk dış siyaset felsefesini, varlığından sözedilebilirse, bu felsefenin nasıl uygulandığını, realist-pozitivist perspektif ile inceleyen eserlerin dahi yeterli sayıda olduklarını söylemek kolay değildir. Dış politikada normatif bir düstur olması gereken “*Yurtta sulh, cihanda sulh*,” ilkesi, en azından son yarım asırdır pratik içeriğe kavuşturulmak yerine hamaset edebiyatının zırhı gibi kullanılmaktadır. Türk diplomasisi, imparatorluktan kalma bir refleks ile, sadece ve özellikle de adeta toprak bütünlüğünün korunması hedefine münhasıran saplanarak *status quo* değişimlerinin önüne geçmeye yönelik, özellikle pasif bir amaca göre işlemeye kilitlenmiş görünmektedir (Bkz.İsen: 1998). Öyle ki, ülkenin sürece, temel uluslararası menfaat sağlanmış gibi düşünülmektedir. Toprak bütünlüğünü korumak her devletin doğal hakkı ve önceliği, hatta görevidir. Ancak, tamamlayıcı başka amaç ve hedeflerle bütünleştirilmeksizin, tek önceliği olarak kaldığı takdirde de, siyasi manevra alanının kısıtlanması dolayısıyla, çıkarların elde edilebileceği siyaset ufuklarında daralmaya yolaçması tehlikesi söz konusudur. Ülkelerin bireysel ve evrensel menfaat formatlarının felsefi ve teorik referans çerçevelerine oturtulması, refahın sağlanması ve yaygınlaştırılması; global, ulusal sınırları aşan dünyayı bütünsel olarak kapsayan çağdaş güvenlik

paradigmaları içinde etkin biçimde yer almak, olayları izlemek yerine yönlendirmek sonuçta globalite çerçevesinde ulusal bölünmezliğin de en kapsayıcı yöntemleridir. Dolayısıyla, toprak bütünlüğünü global menfaat entegrasyonu şemalarında evrenselleştirerek, ortak bir çıkarın ögesi kılmaktaki başarısı, Türkiye'nin "dünya köyü"nün gözde semtlerinde mi, varoş veya gettolarında mı yerleşeceğini belirleyecek sorundur. Türkiye, zıt konularda bile dünyanın tümü ile aynı mantık parametreleri çerçevesinde⁺⁺⁺ tartışma yoluyla anlaşmaya ulaşmaya hazır bir varoluş mesajını felsefe ve politika haline dönüştürmekle kalibresini kanıtlayacaktır. Akdeniz, bu kazanım için en uygun fırsatı sunmaktadır: Türkiye, kendi kaderini, coğrafi, tarihi, kültürel ve psikolojik bir parçası olduğu Akdeniz'inki ile birlikte yazma kavşağında inisiyatif yüklenmeyi veya başına gelecekleri tevekkülle beklemeyi; sadece siyasi değil, kültürel ve felsefi tercih olarak da tarihinin zaferler veya yenilgiler hanesine yazmanın arefesindedir.

BİBLİOGRAFYA :

Roger Arnaldez, "Tek bir Tanrı", in: Akdeniz, insanlar ve miras, ed. Fernand Braudel, Metis Yayınları, İstanbul 1995 (Çev.: A. Derman)

Giovanni Arrighi, İftikhar Ahmad, Miin-wen Shih, "Beyond Western hegemonies", Paper presented at the XXI Meeting of the Social science History Association, New Orleans, Louisiana, October 10-13, 1996

Maurice Aymard, "Mekanlar": Akdeniz, Mekan ve Tarih, Ed. Fernand Braudel, Metis, İstanbul 1990

Ludwig Binswanger, "The Existential Analysis School of Thought" in: Existence, a New Dimension in Psychiatry and Psychology, Eds. Rollo May, Ernest Angel, Henri F. Ellenberger, Simon and Schuster, N.Y., 1958

Daniel J. Boorstin, Keşifler ve Buluşlar, Trans. Fatoş Dilber, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994

Burcu Bostanoğlu, "ABD'nin Latin Amerika Retoriğinden Örnekler", in: Avrasya Dosyası, C.1, No. 4, pp. 114-131, 1995

Burcu Bostanoğlu, Türkiye- ABD ilişkilerinin politikası, İmge Yayınevi Ankara, Aralık 1999

B. Bostanoğlu, "European Security : A Myth or Reality ? A Turkish Perspective", in : Turkish Yearbook of International Relations, 1996 (baskıya hazırlanmakta)

Fernand Braudel, "Tarih" in : Braudel (Ed.) 1990

Fernand Braudel, II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Trans. M.Ali Kılıçbay, C.I-II, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, 1994

⁺⁺⁺ ABD'nin Irak işgali sırasında Türkiye'de askeri olarak konumlanmasını ve Kuzeyden ikinci cephe açılmasını öngören Hükümet tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesi ile ABD'nin Irak işgali sırasında Türkiye'de askeri olarak konumlanmasının ve Kuzeyden ikinci cephe açılmasının engellenmesi sonrasında kamu terminolojisinde Türkiye'nin "şark kurnazlığı" diye adlandırılan bir rasyonalite ile yürütmeye çalıştığı ABD siyasetinin çarpıcı başarısızlığı global politikada evrensel mantık parametreleri ile düşünmenin ve davranmanın ehemmiyetini kanıtlayan bir tecrübe sayılsa gerekir.

Fernand Braudel, Uygarlıkların Grameri, Trans. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

Stanley Brandes, "Reflections on Honor and Shame in the Mediterranean" in: Gilmore (Ed.), 1987

Peter Burke, Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü, İmge Kitabevi, Ankara, 1995

Kenneth Neil Cameron, *Humanity and society – A world history*, Monthly Review Press, New York and London, 1973

Georges Duby, "Miras", in Braudel (Ed.) 1995

Henri F. Ellenberger, "A Clinical Introduction to Psychiatric Phenomenology and Existential Analysis", in: Rollo May et.al. (Eds) 1958

James W. Fernandez, "Fieldwork in Southwestern Europe (Responses to Llobera)", in: Critique of Anthropology, V.7,#1 1986

Robert Fox, The Inner Sea : The Mediterranean and its People, Sinclair- Stevenson, London, 1991

Sigmund Freud, Totem ve Tabu, çev.: Niyazi Berkes, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971

David D. Gilmore, "Introduction : The Shame of Dishonor", in: Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean, Ed.: David D. Gilmore, a special publication of the American Anthropological Association # 22, Washington DC, 1987

Michael Gilsenan, "Word of Honor"

Gabriel Herman, "Ancient Athens and the Values of Mediterranean Society", in: Mediterranean Historical Review, V.11, #1, 1996

Michael Herzfeld, " 'As in Your Own House ' : Hospitality, Ethnography and the Stereotype of Mediterranean Society", in: Gilmore (Ed.) 1987

Michael Herzfeld, "The Horns of the Mediterraneanist Dilemma" in: American Ethnologist, 1984

Galip B. Isen, "Underlining the Difference of Similarities : Being, Doing, Thinking and Seeing Mediterranean"; International Conference on the Perception of the Mediterranean by the Mediterranean Countries, tebliğ, Academia Mediterranea Halicarnassensis Foundation, Bodrum, 1997

Galip İsen, Veysel Batmaz, Ben ve Toplum, Om Yayınları, İstanbul, 2002

Carl J. Jung, "The Relations Between the Ego and the Unconscious" (Two Essays on Analytical Psychology), in: The Portable Jung Ed. Joseph Campbell, Penguin Books, Tenn. 1980

Hwa Yol Jung, Petee Jung, "Time, Consciousness and the Structure of Human Action", paper presented to Edinburgh IPSA Congress, 16-21 Aug. 1976

Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Altıncı Kıta Akdeniz, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991

Mohammad Khassas, tartışma; International Conference on the Perception of the Mediterranean by the Mediterranean Countries, Academia Mediterranea Halicarnassensis Foundation, Bodrum, 1-3 mayıs 1997

David Krech, Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji, Teori ve Sorunlar, Trans. E.Güçbilmez, O.Onaran, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1967

Josep R. Llobera, "Fieldwork in Southern Europe : Anthropological Panacea or Epistemological Strait Jacket ?" in: Critique of Anthropology, V.6, #2, 1986

14-15 Peter Loizos, "User-Friendly Ethnography ?" in: Europe Observed, Eds.: J. Pina-Cabral, John Campbell, MacMillan's Press, Oxford, 1992

Herkül Millas, Türk-Yunan İlişkilerine bir Önsöz, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995

Iver B. Neumann and Jennifer M. Welsh. "The Other in European Self-Definition: An Addendum to the Literature on International Society," Review of International Studies 17 (1991) pp: 327-48

Kemal Özdemir, Osmanlı Deniz Haritaları, Ali Macar Reis Atlası, Marmara Bankası Yayını, İstanbul, 1992

Oriol Pi-Sunyer, "Anthropological Panacea or Straitjacket (Responses to Llobera)", in: Critique of Anthropology, V.7,#1

Jean Piaget, The Child and Reality : Problems of Genetic Psychology, Penguin Books, Middlesex, 1976

Joao de Pina-Cabral, "Against Translation : The Role of the Researcher in the Production of Ethnographic Knowledge" in : Europe Observed, Eds.: J. Pina-Cabral, John Campbell, MacMillan's Press, Oxford, 1992

Herbert Read, The Meaning of Art, Penguin Books, Baltimore, 1966

Paul Sant-Cassia , "Authors in Search of a Character : Personhood, Agency and Identity in the Mediterranean", in : Journal of Mediterranean Studies V.1, No.1, 1991

Jane Schneider, "Of Vigilance and Virgins : Honor, Shame and Access to Resources in Mediterranean Societies" in: Ethnology

Charles Stewart "Honour and Sanctity : Two Levels of Ideology in Greece" in: Social Anthropology, V2, No. 3

IMMANUEL WALLERSTEIN "SOCIAL SCIENCE AND CONTEMPORARY SOCIETY: THE VANISHING GUARANTEES OF RATIONALITY", <http://www.binghamton.edu/fbc/iwitaly.htm>, 1997

Howard Zinn, A People's History of the United States, First Harper Perennial, N.Y. 1990